

FOREIGN TRAVELERS ABOUT ROMANIAN BALNEOLOGY IN THE 18TH AND 19TH CENTURIES

Emilia-Camelia Sărac, PhD Candidate, "1 Decembrie 1918" University of Alba-Iulia

Abstract: Volumes "Foreign travelers about Romanian Countries" constitute a rich corpus of narrative sources in Romanian history where there were treated topics as geographic and economic description of this country, Romanian's habits, appearance of the cities, way of life of different classes and relationship between them or questions of Romanian culture and art. These pieces of work represent an important and varied source about the history of Romanian balneology, the opinion of different nationalities and classes travelers taking shape in studies, notices and descriptions of the main thermal waters. As at the beginning of the 18th century one can see more like an enumeration of some spas in the national territory like thermal waters from Mehadia (in captain Friedrich Schwanz von Springfels' studies) or Tismana (in doctor Mihail Schendos van der Beck' s notices), in the second half of the 18th century there come to light complex descriptions of Mehadia's spas in the hands of Francesco Grisellini, Jenne-Lebprecht and Johann von Hofmannsegg who present the main pieces of the baths and they make searches to highlight the high temperatures of the waters. The 19th century abounds in descriptions of the spa establishments, the baths, the surroundings and the hot springs and travelers like the writer Joseph Adalbert Krickel, the doctor of philosophy and medicine J. G. Schwarzott, the geographer Adolf Schmidl, as well as the pharmacist Joseph von Dörner channel their attention on Mehadia and Felix baths. All of this time there are information about the physico-chemical composition of the water, the qualities and their therapeutic effects, as well as their manner of use of the doctors and patients.

Keywords: foreign travelers, thermal waters, therapeutic effects, spas, Mehadia.

Pornind de la ideea enunțată de Organizația Mondială a Sănătății conform căreia „Sănătatea nu constă în absența bolii sau infirmității, ci este o stare de bunăstare fizică, mentală și socială”¹, trebuie precizat faptul că, încă din cele mai vechi timpuri, factorii naturali de cură răspândiți pe teritoriul Țărilor Române au fost folosiți cu succes în medicinile savante, specializate și tradiționale, umanitatea având la dispoziție o bună modalitate de a-și trata diversele boli.

Pentru descrierea fenomenului de balneologie s-au realizat studii complexe în mai multe domenii, putându-se spune că aceasta este o activitate interdisciplinară, atenția fiind îndreptată în multiple direcții: medicină, chimie, biologie, istorie, geografie, inginerie etc.

Se cuvine să menționez încă de la începutul lucrării faptul că tema balneologiei la români în secolele XVIII-XIX a necesitat o cercetare atentă. Pe lângă articolele și cărțile apărute de-a lungul vremii, legate de potențialul balnear bogat existent în țările române², o sursă importantă, diversificată și originală în același timp o constituie impresiile de călătorie ale unor străini care au vizitat meleagurile noastre și care, direct sau indirect, s-au convins de binefacerile apelor minerale.

Astfel, istoriografia cu privire la apele minerale terapeutice de pe teritoriul țării noastre și utilizarea lor în vederea vindecării unor boli este destul de consistentă; cea mai importantă

¹http://www.presidency.ro/static/ordine/COMISIASANATATE/UN_SISTEM_SANITAR_CENTRAT_PE_NE_VOILE_CETATEANULUI.pdf (19.11.2014)

² Vasile Popp, *Despre apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna și despre întrebuințarea acelorasi în deschilinite patimi [...]*, Sibiu, Tipografia Ioan Bart, 1821.

sursă, în opinia mea legată de această temă o constituie volumele *Călători străini despre țările române*, în care, alături de alte subiecte (descrierea geografică și economică a țării, obiceiurile la români, înfățișarea orașelor și a populației, modul de viață al diferitelor clase sociale și relațiile dintre ele, domnitorii, fenomenele de cultură și de artă existente etc.), sunt abordate și aspecte ale balneologiei la români, în forma ei incipientă, volumele devenind, după cum zicea Giorgio Smancini, „un jurnal despre ceea ce am făcut, văzut sau auzit în timpul călătoriilor”.³

Aceste volume reprezintă izvoare narative deosebit de importante pentru cunoașterea istoriei acestei țări din mai multe cauze. Este vorba, în primul rând, de diferite puncte de vedere ale unor călători aparținând diferitelor naționalități, și având profesii în mai multe domenii de activitate, ceea ce determină o descriere amplă a fenomenelor existente, văzute sub aspect geografic, istoric, naturalist sau medical. În al doilea rând, aceste impresii de călătorie sunt importante deoarece prezintă cazuri reale, naratorii, având în vedere persoane care au vizitat locurile și, totodată, au trăit anumite experiențe care le-au trezit interesul pentru Țările Române, interes concretizat în studii, observații, descrieri ale unor ținuturi românești (Stephan Ignaz Raicevich, Francesco Grisellini, Joseph Adalbert Krickel etc.). Nu în ultimul rând, vorbim despre o importanță sub aspectul încadrării în timp, putându-se astfel cunoaște cu exactitate secolul, anul sau chiar ziua când a avut loc un eveniment sau vizită.

La începutul secolului al XVIII-lea, primul care ne oferă informații cu privire la existența apelor termale în Țările Române este căpitanul Friedrich Schwanz von Springfels (1690-1728). Căpitanul călătorește în regiunea Olteniei în perioada 1720-1723, făcând o descriere amplă a acesteia și vorbind despre stațiunea termală Mehadia, lăudată pentru apele sale vindecătoare de boli precum râia, lepra și alte vechi metehne.⁴

Alte relatări de la începutul secolului al XVIII-lea îi aparțin medicului Mihail Schendos van der Beck (1691-1736). Acesta vorbește despre izvoarele calde de la Tismana, care sunt vizitate de oameni de pretutindeni și care, folosite la băi, au calități curative excepționale, după cum menționează în rândurile următoare: „puterea lor vitriolică lecuiește după dovezile cele mai sigure rănilor învechite ulcerale, fagedenice altele asemenea produse de sărurile scorbutice și fac ca băile să fie întotdeauna cercetate de numeroși bolnavi [...]”.⁵

Primele descrieri mai complexe sunt făcute în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când trei călători străini scriu lucrări despre băile calde de la Mehadia. Primul este Francesco Grisellini

³ Giorgio Smancini (?-?), călător italian, despre care se cunosc puține date biografice, a traversat teritoriul Țărilor Române în perioada mai-iunie 1843 pe distanța Constanța- Cernavodă-Baziaș și deși nu a poposit pe teritoriul românesc, a apreciat frumusețea naturii și ospitalitatea românilor, vezi în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă vol. IV, București, Editura Academiei Române, 2007, p. 338.

⁴ Friedrich Schwanz Von Springfels(c.1690-1728), despre care se cunosc puține amănunte biografice, dar se remarcă însă prin lucrările executate în Oltenia și Transilvania, prilej cu care cunoaște mai bine aceste regiuni românești și populația românească, realizând o lucrare în care descrie în amănunt Oltenia și locuitorii ei, vezi în *Călători străini despre țările române*, vol. IX, București, Editura Academiei Române, 1997, p. 68.

⁵ Mihail Schendos Van der Beck(1691?-circa 1736), medic de profesie, s-a născut la Veneția în 1691, fiind nepot al lui Ioan Avramios, binecunoscut predicator de curte al lui Constantin Brâncoveanu. Ajuns medicul personal al comandantului militar al Transilvaniei și al Olteniei ocupate de austrieci Stainville, acesta face niște cercetări despre subsolurile Olteniei, pentru depistarea bogățiilor sale minerale, fiind interesat mai ales de apele termale, vezi în *Călători străini despre țările române*, vol. IX, București, Editura Academiei Române, 1997, p. 90.

(1717- 1783), autor al lucrării *Istoria Banatului*, lucrare în care s-a ocupat în mod special de această regiune a Țării Românești. A consacrat un capitol întreg apelor minerale din Banat, vorbind aici despre băile de la Mehadia. Încă de la începutul descrierii, naratorul amintește renumele băilor, spunând că acestea sunt cunoscute pretutindeni în ciuda drumurilor aproape impracticabile și a nesiguranței datorate tâlharilor. Bolnavii din toate părțile provinciei și chiar din Polonia, Sarmatia și Macedonia vin aici să-și vindece diversele boli. Apoi trece la descrierea propriu-zisă a băilor componente, care alcătuiau stabilimentele balneare și care aveau particularități specifice pentru diverse boli: *Baia lui Francisc*, renumită pentru vindecarea bolilor lumești, *Baia de ochi*, *Baia de var*, *Baia articulară* de asudare utilizată pentru durerile articulare, *Baia contra frigurilor*, *Baia contra umflăturilor*, *Baia de șindrilă*, care este cea mai cunoscută dintre toate și *Baia Hoșilor*.⁶

După cum am putut observa în rândurile anterioare, băile calde de la Mehadia erau, încă din secolul al XVIII-lea, niște băi complexe, amenajate și clasificate în funcție de bolile pe care le tratau. Griselini a devenit astfel primul care tratează atât de bine și de amănunțit aceste probleme, pe lângă descrierile efective ale băilor făcând și niște cercetări la fața locului timp de o lună. În cercetările sale a dorit astfel să evidențieze temperatura ridicată a apelor: „În ziua de 16 august 1776, pe care mi-am ales-o pentru facerea experiențelor, am observat mercurul din tubul termometrului chiar la fața locului în aer liber, iar de la ora șase până la ora nouă arăta 70 de grade după Fahrenheit și 17 grade după Réaumur [...]”.⁷

Jenne Lebprecht, autorul relației de călătorie pe Dunăre până la Galați, a descris și el băile calde de la Mehadia, atingând un alt aspect despre care Griselini nu a vorbit și anume stilul de construcție care era „gotic și se compune dintr-un bazin mare pentru folosința comună și din nou cămăruțe pentru băi osebite cu câteva inscripții despre folosul lor [...]”.⁸ Întâlnim aici și o mărturie critică la starea de delăsare a băilor, acestea neavând locuri pentru schimbarea hainelor, iar la ieșirea din băi lumea era nevoită să meargă prin frig 400-500 de pași pentru a ajunge la locurile de servire a mesei.⁹

Contele Johann von Hofmannsegg (1766- 849) este o altă personalitate a secolului care a abordat această temă, în timpul călătoriei sale prin Banat în anul 1794. Cu această ocazie a amintit și băile de la Mehadia, pe care le-a vizitat, fiind nevoit să-și împartă camera cu baronul Abelle din Würtemberg, din cauza lipsei camerelor goale. Din însemnările acestuia ne dăm seama că băile i-au lăsat o impresie plăcută, fiind mulțumit în special de varietatea lor, întrucât există aici ape mai puțin calde, calde și fierbinți, dar și de puterea lor de vindecare a unor boli ca râia, frigurile, reumatismul etc.¹⁰

⁶ Francesco Griselini(1717-1783), s-a născut la Veneția, având reale înclinații spre științele naturale. Împrietenându-se cu baronul Josef von Brigido, care este numit președintele administrației Banatului, Griselini îl însoțește în această provincie, în anul 1774, unde, în urma unor cercetări complexe, realizează lucrarea *Istoria Banatului*, apărută în limbile germană și italiană, vezi în *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea I, București, Editura Academiei Române, 2000, p. 426.

⁷ *Ibidem*, p. 428.

⁸ Jenne Lebprecht(?-după1790), autor al relației de călătorie pe Dunăre până la Galați, nu este foarte cunoscut, despre acesta existând puține date biografice. Provenind dintr-o familie de negustori, a călătorit des pentru afaceri în Viena și Constantinopol, ceea ce a făcut să treacă prin Țările Române, vizitând Bucureștiul și navigând pe Dunăre, prilej cu care a alcătuit un jurnal de călătorie pe Dunăre, în care vorbește și despre stațiunea balneară de la Mehadia, vezi în *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea I, București, Editura Academiei Române, 2000, p. 735.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Johann Von Hofmannsegg(1766-1849) era un pasionat cercetător al științelor naturale, ceea ce l-a determinat în 1793 să interprindă o călătorie mai lungă de studii prin Boemia, Ungaria, Banat și Transilvania. La sfârșitul

Pe lângă aceste însemnări despre băile calde de la Mehadia, secolul al XVIII-lea oferă informații și despre Izvorul de la Șarul Dornei, despre care Baltazar Hacquet spune că „această apă e una dintre cele mai tămăduitoare [...]”¹¹, precum și despre băile Felix, informații obținute de la medicul, naturalistul și mineralogul englez Robert Townson, care sunt descrise ca fiind „acoperite numai cu barăci de scânduri, altele sunt în aer liber [...]”¹².

În timp ce în secolul al XVIII-lea mențiunile despre băile calde de pe teritoriul Țărilor Române au fost destul de sărace, secolul al XIX-lea abundă în descrieri ale stabilimentelor balneare, ale împrejurimilor, ale băilor și ale izvoarelor existente, atenția fiind canalizată tot asupra băilor calde de la Mehadia și puțin asupra celor de la Felix. Savanți, medici, personalități importante ale istoriei au vizitat băile și au rămas cu impresii mai mult decât plăcute, impresii pe care le-au transmis sub forma unor scurte descrieri sau, mai mult, jurnale și capitole întregi despre apele termale de la Herculane.

Topograful și scriitorul Joseph Adalbert Krickel (1791-1847) a fost unul din cei care au prezentat stațiunea balneară de la Mehadia, considerată de acesta „un al doilea Gastein”¹³ datorită virtuților curative și a activităților recreative deosebit de plăcute, care au făcut-o cunoscută încă din antichitate, de când s-au cunoscut virtuțile curative ale acestor băi. Această realitate este dovedită de câteva inscripții romane găsite aici.¹⁴ Alte însemnări din călătoria sa subliniază și alte aspecte importante. Pe de-o parte, se referă la compoziția apelor băilor, care erau alcătuite din substanțe gazoase (hidrogen sulfurat, o cantitate mică de clorat de sodiu și azot) și din substanțe stabile (sare de bucătărie, acid clorhidric, var și gips). Pe de altă parte, naratorul menționează bolile care puteau fi tratate în această stațiune, enumerând astfel: guta, reumatismul, ipohondria, congestiile, icterul, hemoroizii, paraliziiile, crampele, eczemele, contuziile și alte boli care îi determinau pe oameni să vină aici, cu mic cu mare, în căutarea sănătății.

Nu putem trece cu vederea că o atenție deosebită a fost acordată descrierii celor opt băi care alcătuiau stabilimentul balnear: *Baia Hercule* (Baia Hoților), *Baia Carol* (Baia pentru umflături), *Baia Ludovic* (Baia de Șindrilă), *Baia Carolină* (Baia pentru mădulare), *Baia Împăratului*, *Baia Ferdinand* (Baia de var), *Baia de ochi* și *Baia pentru friguri*, fiind menționate totodată temperaturile apelor fiecărui izvor.

lunii iulie 1794, acesta ajunge la Mehadia, unde, timp de trei săptămâni, adună informații despre apele termale și efectele tămăduitoare din regiune, vezi în *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea a II-a, București, Editura Academiei Române, 2001, p. 1185.

¹¹ Baltazar Hacquet(?-1815), medic și naturalist de profesie, a vizitat Țările Române de mai multe ori, trecând atât prin Transilvania, cât și prin Moldova și alcătuiind jurnale de călătorie, în care se regăsesc însemnări despre tot ce a văzut și a trăit în aceste regiuni, vezi în *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea a II-a, București, Editura Academiei Române, 2001, p. 858.

¹² Robert Townson(?-1799), medic, naturalist și mineralog englez, a fost dornic mereu să cerceteze flora și fauna Europei Centrale, astfel că în anul 1793 face o călătorie în Ungaria și Slovacia, abătându-se de la drum și pe la Oradea, prilej cu care a descris băile calde de la Felix, vezi în *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea a II-a, București, Editura Academiei Române, 2001, p. 1176.

¹³ Joseph Adalbert Krickel(1791-1847), pasionat al naturii, a făcut drumeții îndelungate pe tot teritoriul Imperiului Habsburgic, în perioada 1827-1829, ajungând și în Țările Române, unde a vizitat Transilvania și Banatul, fiind impresionat de frumusețile naturii și bogățiile subsolului. Acesta descrie în amănunt atât binecunoscuta stațiune Băile Herculane, dar și Băile de la Oradea, insistând asupra compoziției chimice a apelor, dar și a efectelor sale terapeutice, vezi în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă vol. al II-lea, București, Editura Academiei Române, 2004, p. 264.

¹⁴ *Ibidem*.

Cele mai multe informații referitoare la băile de la Mehadia îi aparțin lui J. G. Schwarzott, doctor în filosofie și medicină, care a scris *Die Hercules-Bäder bei Mehadia* (Băile Herculane de lângă Mehadia, o încercare monografică), în care a dorit să descrie din punct de vedere topografic, geografic, geologic, botanic, fiziografic, chimic și terapeutic Băile Herculane. Lucrarea a fost publicată în anul 1830 și a devenit un ghid util pentru medici și pacienții care aveau nevoie de cură balneară, fiind descrise izvoarele de apă minerală folosite, compoziția lor fizico-chimică, analiza chimică, calitățile și efectele terapeutice, precum și modul lor de folosire de către medic și pacienți.

Nu au lipsit nici descrierile împrejurimilor și peisajelor proprii culoarului Timiș-Cerna: „Munții din jur sunt acoperiți până în vârf de verdele cel mai viu al pădurii și imprimă doar în câteva locuri, unde porțiuni abrupte de stâncă nu au îngăduit creșterea vegetației bogate, o amprentă de măreție deosebită frumoaselor împrejurimi”.¹⁵

O altă mențiune despre băile termale de la Mehadia îi aparține geografului Adolf Schmidl, care face o descriere a localității balneare cu toate casele și clădirile componente, precum și o analiză a izvoarelor minerale ale băilor. Întreaga localitate balneară i-a lăsat acestuia o impresie plăcută după cum se poate observa în rândurile următoare: „Toate stabilimentele sunt splendide și stațiunea balneară este construită atât de elegant și confortabil, încât cu greu te-ai putea aștepta la <așa ceva> numai < la> cinci ceasuri de granița turcească [...]”.¹⁶

Joseph von Dörner, farmacist de profesie, a întregit descrierea Băilor Herculane cu informațiile cuprinse în cartea sa *Das Banat in topographisch- naturhistorischer Beziehung mit besonderer Berücksichtigung der herculesäder nächst mehadie und ihrer Umgebungen*, lucrare apărută la Pressburg (azi Bratislava) în anul 1839. Autorul realizează un tablou amplu al Băilor Herculane din anul 1835, acordând o atenție deosebită stabilimentelor balneare, modului de administrare a acestora, caselor de oaspeți, celorlalte clădiri din localitate, precum și vieții cotidiene a celor veniți la tratament. În ciuda lipsei unor amenajări, stabilimentele băilor au fost potrivite scopurilor propuse, iar multitudinea naționalităților întâlnite aici, moravurile orientale ale țării constituie o atracție deosebită pentru orice vizitator autohton sau străin.¹⁷

Din descrierile celor patru savanți se observă cu destul de multă ușurință renumele pe care îl avea stațiunea balneară de la Mehadia în secolul al XIX-lea, astfel că reputația și

¹⁵ J. G. Schwarzott(?-?), doctor în filosofie și medicină, a călătorit în Banatul Românesc, de unde a adunat informații despre apele minerale existente în această regiune, realizând o monografie complexă a Băilor Herculane, cu analize chimice, compoziția apelor și efectele terapeutice deosebite, fiind descrise totodată și împrejurimile localității balneare, vezi în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă vol. II, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 418.

¹⁶ Adolf Schmidl(?-?), și-a propus să alcătuiască o lucrare sub forma unui ghid de călătorie prin întinsul Imperiu Habsburgic și prin statele învecinate, în special cele de pe cursul inferior al Dunării, regăsindu-se aici și Transilvania și Banatul Românesc, regiuni pe care le descrie sub aspect geografic, istoric și politic, vezi în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă vol. III, București, Editura Academiei Române, 2006, p.317.

¹⁷ Joseph Von Dörner(?-?), farmacist de profesie și pasionat de domeniul științelor naturii, face cercetări mai ales în domeniul botanicii. Acesta a scris cartea *Das Banat in topographisch-naturhistorischer beziehung mit besonderer Berücksichtigung der herculesäder nächst mehadie and ihrer Umgebungen*, lucrare apărută la Pressburg (azi Bratislava) în 1839, în care descrie sate și orașe, locuitorii acestora, diverse vestigii romane, drumurile, căile de acces, stabilimentele balneare de la Băile Herculane etc., vezi în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă vol.III, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 408-416.

eficacitatea acestor ape termale „i-a determinat adeseori pe medicii din Viena să trimită chiar bolnavi din Austria”¹⁸.

Mai mult de atât, generalul prusac Helmuth von Moltke (1800-1891) a spus despre această localitate balneară că poate fi asemănată cu Warmbrunn(Jelenia Góra, Polonia), iar comparând-o cu Marienbad (Marianske Lázně, Cehia) sau chiar cu Karlsbad (Karlovy Vary, Cehia), cu siguranță merită premiul frumuseții. Generalul amintește încă un aspect foarte important care dă stațiunii un farmec aparte, și anume amintirile istorice, izvoarele termale de aici fiind cunoscute și foarte apreciate de către romani, care le numeau *aquae sacrae* sau *fontes Herculis*.¹⁹

Secolul al XIX- lea este, deci, bogat în scrieri și memorii ale călătorilor străini, atenția fiind concentrată asupra băilor calde de la Mehadia, „Matlock al Ungariei”²⁰, stațiune” lăudată pentru izvoarele sale minerale[...]”²¹

Se poate observa din toate aceste impresii de călătorie atenția deosebită acordată de către populație acestor ape termale, precum și încrederea deplină în tratarea diverselor boli cu ajutorul lor, după cum afirmă Jean Baptiste Morot: „Se întâmplă rar ca un bolnav, care vine aici, să nu simtă o oarecare ameliorare. Mulți militari sunt aduși pentru reumatisme. Am văzut că acești nefericiți atât de paralizați încât abia se puteau mișca, adeseori erau vindecați”²².

Cercetând aceste volume din *Călători străini despre țările române*, se poate observa cu ușurință că, alături de teme importante din istoria țării, problemele legate de tratarea bolilor la băi cu ape termale ocupă un loc la fel de important încă din secolul al XVIII-lea, când au apărut primele informații legate de izvoare minerale și băi calde, accentuându-se apoi în secolul al XIX-lea, când, noțiuni precum „stațiuni balneare”, „stabilimente balneare”, „efecte terapeutice” etc. erau deja arhicunoscute și întrebuițate de toți cei care vizitau băile calde, ceea ce demonstrează evoluția conceptului de balneologie în decursul unui secol și importanța acesteia pentru sănătatea și odihna oamenilor.

¹⁸ Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont, duce de Ragusa(1774-1852), militar de excepție, a fost trimis după revoluția din iulie 1830 în Austria, Ungaria, Transilvania, Bucovina, Rusia de Sud și unele teritorii din Asia Mică până în Egipt. În aprilie-mai 1834 străbate cele mai importante localități din Banat, Transilvania, Bucovina, pe care le descrie, vezi în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă vol.III, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 192.

¹⁹ Helmuth Von Moltke(1800-1891), absolvent al școlii militare de „ Land-Cadetten” din Copenhaga, intră în armata daneză la vârsta de 18 ani, pe care o părăsește în 1822, trecând în serviciul Prusiei. La sfârșitul anului 1835, cu ocazia deplasării la Constantinopol, acesta trece prin Țara Românească, pe care a străbătut-o de la Orșova până la Giurgiu, lăsând două relatări asupra acestei călătorii, o scrisoare și un jurnal de călătorie, vezi în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă vol.III, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 386.

²⁰ George Fisk(?-1872), trece prin Țările Române, pe Dunăre, cu ocazia întoarcerii din pelerinajul la Ierusalim din 1842, jurnalul său de călătorie cuprinzând impresiile acestuia despre locurile întâlnite pe parcursul drumului până la Viena, vezi în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă vol.IV, București, Editura Academiei Române, 2007, p.201.

²¹ *Ibidem*, p.201.

²²Jean Baptiste Morot(1797-?), născut în timpul Directoratului, pleacă la 15 ani la Paris pentru a-și face o carieră. În timpul Restaurației, se ocupă cu comerțul, iar în 1839 se hotărăște să plece într-o călătorie la Ierusalim. În drumul său spre locurile sfinte, va naviga pe Dunăre până la Orșova, unde vizitează izvoarele minerale din Mehadia, vezi în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă vol.III, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 802.

BIBLIOGRAFIE:

Călători străini despre țările române, volumul IX, București, Editura Academiei Române, 1997.

Călători străini despre țările române, volumul X, partea I, București, Editura Academiei Române, 2000.

Călători străini despre țările române, volumul X, partea a II- lea, București, Editura Academiei Române, 2001.

Călători străini despre țările române în secolul al XIX- lea, serie nouă, volumul I, București, Editura Academiei Române, 2004.

Călători străini despre țările române în secolul al XIX- lea, serie nouă, volumul II, București, Editura Academiei Române, 2005.

Călători străini despre țările române în secolul al XIX- lea, serie nouă, volumul III, București, Editura Academiei Române, 2006.

Călători străini despre țările române în secolul al XIX- lea, serie nouă, volumul IV, București, Editura Academiei Române, 2007.

Călători străini despre țările române în secolul al XIX- lea, serie nouă, volumul V, București, Editura Academiei Române, 2009.

Călători străini despre țările române în secolul al XIX- lea, serie nouă, volumul VI, București, Editura Academiei Române, 2010.

Popp, Vasilie, *Despre apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna și despre întrebuințarea acelorași în deschilinite patimi [...]*, Sibiu, Tipografia Ioan Bart, 1821.

[Http://Www.Presidency.Ro/Static/Ordine/COMISIASANATATE/UN_SISTEM_SANITAR_CENTRAT_PE_NEVOILE_CETATEANULUI.pdf](http://Www.Presidency.Ro/Static/Ordine/COMISIASANATATE/UN_SISTEM_SANITAR_CENTRAT_PE_NEVOILE_CETATEANULUI.pdf)